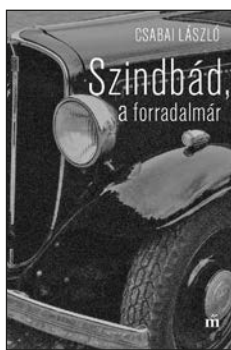

Szindbád szellemei

Kári Viktória

(Csabai László: *Szindbád, a forradalmár*)

Akik figyelemmel kísérték Csabai László detektívtörténeteit, melyek a két világháború között egy magyar vidéki városban, Nyárligeten kezdődtek (*Szindbád, a detektív*, 2010), majd a háború végén munkatáborba hurcolt főhős szibériai viszontagságaival folytatódtak (*Szindbád Szibériában*, 2014), bízhattak benne, hogy a nyomozó útja tartogat még további fordulatokat is. Ám míg korábban távoli, ismeretlen tájak (Bagdad, Szibéria) felé indult, a harmadik kötetben a szülőföldjére jut(hat) vissza. Csakhogy a hazatérő az utazás során megélt tapasztalatainak távlatából sem magára, sem Nyárligetre nem tekinthet ismerősként többé. Ebből a belátásból (s nem pusztán az ábrázolt világ reménytelen és nyomasztó légköréből) fakadhat az elbeszélés (korábban kevésbé jellemző) melankolikus hangvétele: a térben való utazás az időben való bolyongássá válik, s az otthon(osság) keresésének fájdalmas folyamata a visszatérés lehetetlenségével szem-

besíti mind az elbeszélőt, mind pedig elbeszélő hősét. A leküzdhetetlen idegenség, a veszteségek (haza, szerelem, szabadság) tapasztalata és a múlt idővel való szembenézés alapozzák meg a narráció vallomásos jellegét is. Ezért lehetséges, hogy míg a kritika az első detektívtörténeteket vizsgálva azt emelte ki, hogy a lebilincselő történelmi világgalkotás közben magáról a főhősről szinte semmit sem tudunk meg, ezúttal a magányos töprengések passzuszai, a mindentudó elbeszélő vagy épp más-más szereplői nézőpontok reflexiói segítenek hozzá a nyomozó megismeréséhez.

A személyes válság mellett az emberi létre egyre nagyobb mértékben nehezedik a „történelem terhe” is: Szindbád az ötvenes évek kommunista diktatúrájában egyszerre válik annak kiszolgálójává, eszközévé és áldozatává. Társadalmi státusa, detektív mivolta ugyan őt magát is hatalmi pozícióba helyezi, azonban a rendszer irracionális működési mechanizmusai következtében szembe kell néznie az állandó kiszolgáltatottsággal is. Először identitásának csak egy részétől, (az irodalmi hagyomány tekintetében pedig sokszorosán alluzív) nevétől fosztják meg: „a Szindbád, az... olyan... nem burzsoá vagy retrográd, csak olyan meseszerrű, nem illik egy fegyveres szervezet tagjához.” (29.). Később az önfeladás különböző stációin végighaladva egész létének alapja, rendíthetetlen igazságérzete és becsülete is veszélybe kerül:

„Szindbád sejtette, hogy ide fog kifutni a beszélgetés, mégis alig hiszi. Megnyomja a gyomrát, nehogy leálljon a légzése. És tényleg érzi, ahogy hörgőiben valami hideg, nyálkás anyag veszi át az oxigén helyét. Mert ez botrány. Ha eddig bízott volna a Gondviselésben, most meginogná benne a hite. Botrány. A detektív

Kári Viktória 1983-ban született Fehérgyarmaton, magyar-történelem szakos középiskolai tanár. Jelenleg Debrecenben él. Eddig az Alföldben, a Debreceni Disputában, a Tiszatájban, a Vörös Postakocsiban jelentek meg írásai.

mindent megtett, hogy az új rend kedvében járjon. Belépett a Pártba. Szemináriumra járt. Alapszervi gyűléseken tapsolt és helyeselt. Nyilatkozatot fogalmazott és írt alá. Faliújságot, vörös sarkot szerkesztett. Részt vett padláslesöprésben és a múlt elnyomóinak megalázására szervezett cirkuszban. És közben megszállottan üldözte a népi demokrácia ellenségeit. És rács mögé juttatott jó párat. *Mert meg volt győződve róla, hogy azok nemcsak a fennálló rend, hanem az emberiség és az emberiség ellenségei is.* És ezt kapja érte. Hogy be akarja szippantani az ÁVH. A szervezet, amelynek nincs mentsége.” (731–732.) [Kiemelések tölem-K.V.]

A mindent kontroll alá vonó hatalmi apparátus útvesztőiben a detektívnek szüksége van tájékozási pontokra, s a hétköznapiok irrealitásában az értelemadás egyetlen lehetséges módját (ahogyan korábban is) a rend helyreállításában, a bűnös megbüntetésében látja. Nem véletlen, hogy a regény megalkotott világában végső soron mindent ennek rendel alá az elbeszélés: a szerelem, a saját életcélok, de még a forradalmi események is egy átfogóbb narratívába illeszkednek, s a bűn és bűnhődés távlatai felől értelmezve epizód szerepet nyernek csupán.

A detektívnek több más megoldásra váró eset között ugyanis egy fő ellenséggel is szembe kell néznie, akárcsak szibériai tartózkodása alatt Demonovval: ám míg a múltbéli elmaradt büntetés a jelenben is kísérti a nyomozót, a nyáriligeti bűnözővel (a helyettesítés gesztusa révén) sikerrel veszi fel a harcot, amelynek tétjével maga is tisztában van: „Szindbád érzi, ez a mai ügy a – valószínűleg vetkőztetős – sorozatgyilkossal az emberi elme legsötétebb bugyrába vezet. Félt tőle, és vágyott erre a találkozásra. Az újabb találkozásra.” (729.)

A cselekmény előrehaladásával párhuzamosan bontakozik ki a detektív és a bűnöző port-

réja és kettejük párharca, eleget téve a klasszikus krimi műfaji kliséinek. Nagy jelentőséggel bír, hogy a kötetindító történetben egyáltalán nem szerepel a főhős alakja: az teljes egészében az idegen, a bestiális gyilkos bemutatására szolgál, aki (akárcsak Szindbád) maga is utazó, „jövő-menő-féle”, s már legelső felbukkanása az úton levés, az ismeretlennel való találkozás veszélyeire figyelmeztet. Különösen a többi szereplő árnyalt jellemrajzával összevetve feltűnő, hogy szinte semmit nem tudunk meg róla, mi több, saját maga is törekszik a megismerés és azonosítás lehetetlenné tételére. A gyilkosság helyszínének leírása is azt a célt szolgálja (az idő- és térviszonyok realiztikus bemutatása ellenére), hogy az elbeszélés kiszakítsa a szereplőket az események valós térédeből: az embert körülvevő környezet, Nyáriliget és környéke így a gonosz szimbolikus, az idő felfüggesztését sugalló mitikus helyévé válik. A kötet nyitánya olyan erős atmoszférát képes teremteni, amely végigkíséri a további történetek sorát is, s nem enged szabadulni a kezdeti baljós, nyomasztó érzéstől. A démoni figura megismeréséhez végül mind a főhőst, mind pedig a vele együtt nyomozó olvasót egy szimbolikus értelemmel bíró „nyom” segíti hozzá: „Született? - 1901. január elseje, Nyáriliget.

Szindbád megremeg a gondolatra, hogy vele egyidős ez a szörnyeteg, ami, akaratlanul is, kapocs kettejük között.” (788.)

Mint látható, voltaképpen az új század gyermekei ők, a gonoszt üldöző detektív és a bűnöző, kettejük chiasztikus figuráját pedig a megalkotott reális világból metafizikai szintre helyezi az elbeszélés, a jó és a rossz erők allegorikus küzdelmeként ábrázolva, megszabadítva azt a történelmi aktualitástól, az intézményszerű büntetési gyakorlattól egyaránt. Nem véletlen, hogy a végső összecsapás nem a börtönben, a felügyeleti társadalom bűnösöket elzáró

terében történik. A gonosz legyőzését törvényen kívüli helyszínen (a nyilvánosház, szintén a krimikből ismerős terep) és törvényen kívüli eszköz teszi lehetővé: a gyilkost üldözőnek magának is gyilkossá kell válnia. A szükségszerű áldozatot azonban a megtisztulás archaikus rituáléja követi, megszabadítva a főhőst saját démonaitól is:

„A szabadtéri színpad gépházát teljesen benőtte a borostyán.

Szindbád gyermekkorában félt attól, hogy valami torz figura előugrik onnan. Nagyanyjának elmondta félelmét, aki nem nevette ki. Ő is úgy vélte, vannak ártó lények a sötétben. Mikor Szindbád visszagondolt gyermekkori szorongására, újra átérezte. Most először nem érzi. Pedig este van már, s az utcai világítás nem működik.

A Jósa András utca elején leguggol a nyomós kúthoz, és teleissza magát. Megszédül az élvezettől. Pokoli szomjúságot csillapított.” (872.)

A káoszban való rendteremtést követően mintha megállna az idő Szindbád számára, mind az őt körülvevő, valósnak tekintett történeti világban, mind pedig a bűn legyőzésének allegorikusan elgondolt terében. Az elnyert szabadság határhelyzetében ezúttal magának kell döntést hoznia, a sötétségből merre indul tovább:

„– A Lupes-ügynek vége. Már jöhetsz.

– Már... maradhatok.

– Ahogy gondolod.

A detektív biccent, és elindul a kapu felé. Lassan. Vissza-visszanézve. Hunyadi bizonytalanságot vél felfedezni az arcán, mert megkérdezi tőle:

– Jössz, vagy nem?” (873.)

Az elbeszélés (ahogyan a Szindbád-sorozat előző darabjaiban) sorsfordító szituációban hagyja magára hőstét, ügyes megoldással tartva fenn a cselekmény iránti érdeklődést.

Annál is inkább, mert az eddigi tapasztalatok szerint Csabai László sikerrel tett eleget a folytatások (oly gyakran kudarcra fenyegető) megírásának, amint azt az egyöntetű kritikai és olvasói vélemények is mutatták. A legutóbbi könyv azonban nem csupán külsejét tekintve látszik (a szó szoros értelmében véve) súlyosabbnak az előzőeknél (873 oldal!), de a benne megalkotott világ is sötétebbnek, komorabbnak tűnik a megszokottnál. A szerzői bátorságot mutatja, hogy ezúttal egy olyan korszak ábrázolására vállalkozik, amely a történelem nem túl távoli idejére nyúlik vissza, s a kollektív emlékezet eleven részét képezi, hiszen a huszonkét, hosszabb-rövidebb elbeszélés a kommunista hatalomátvételt követően Magyarország szovjetizálásának, az új világ építésének, a Rákosi-diktatúra megerősödésének és bukásának hétköznapijait tárja elének. A múlt számos, máig feldolgozatlan traumája, az egyházak és a „burzsoá társadalom” elleni harc, az államosítás, a téészesítés, kitelepítés, padláslesöpprésék, a rettegett ÁVO/ÁVH, a kényszervallatások – mind helyet kapnak a mű cselekményében, amely az ’56-os forradalom vidéki eseményeivel (és már sejthető bukáásával) zárul. Noha a terjedelmes kötet egyes fejezetei önálló elbeszéléseként is értelmes, egész egységet alkotnak, nem indokolatlan a szerzői műfajmegjelölés, hiszen a kaland-, fejlődés- és történelmi regény, a krimi műfaji mintázatainak keveredése és a vissza-visszatérő cselekményszálak, epizódok révén a novellák valóban regénnyé szerveződnek. A klasszikus krimik alkalmazott kliséi, jellemző fordulatai (a nyomozó-bűnöző opozíció, a nyomozás, a nagyváros mint helyszín, a bűnös megbüntetése stb.) alkalmat teremtenek az ábrázolt világ minél valószínűbb megjelenítésére, hiszen az egyes bűnesetek sora tetszés szerint bővíthető, megalapozva ezáltal egy korszak minél szélesebb perspektívából

történő bemutatását. A nyomolvasás folyamatába az elbeszélés az olvasót is bevonja, aki a korábbi kötetek több lezáratlan ügyére is választ kaphat, ha figyelmesen követte/követi az egyes cselekményszálakat. (Maradnak azért megoldatlan rejtélyek is, például az előző kötet végéről Demonov le nem leplezett bűnei, illetve Szindbád és Szonya kapcsolata sem rendeződik, hiába találnak újra egymásra.)

De mind az írás, mind az olvasás tétje nagyobbak látszik az egyes bűnesetek feltárásánál. A bűn és bűnhődés diskurzusán túl (vagy épp amellett, nehéz eldönteni) a főszerepet a történelem nyeri, amelynek sajátos imaginációját hozza létre a *Szindbád, a forradalmár*. Egyfelől részletező, az ábrázolt világ realitásának megragadására törekvő referenciális elbeszélésmóddal él, másfelől képes általánosabb, metafizikai kontextusban is elgondolhatóvá tenni az egyéni és közösségi lét kérdéseit. Noha kerüli a közvetlen moralizálást, a regény mégis alkalmat teremt a bűnről, halálról, hitről, szabadságról tett tanúságtévesésre is.

A kötet megalkotott világában az olvasói érdeklődést folyamatosan fenntartó, könnyen követhető történetmesélés látszata mögött valójában nagyon is összetett prózapoétikai eljárások rejtőznek. A nyelvezet sok tekintetben emlékeztet a Mikszáth-novellákéra: a narrációt uraló szabad függő beszéd és a tájleírások metaforikussága, esetenkénti anekdotikus szervezőelve, a vidéki nép babonás hiedelmei mind-mind *A jó palócok* világával rokonítják a nyárligeti és a bokortanyai lakosok történeteit. De éppígy felfedezhetjük bennük Arany János balladáinak nyomait is (lásd a *Vörös Rébék* madármotívumát, ill. a történetmesélés sűrítettségét a *Sérülések* című írásban). A magyar vidék bemutatásában, az ott élők sorstragédiáinak megrendítő erejű ábrázolásában pedig nem nehéz felismerni a móríci próza hatását. A Szindbád-írások leginkább emlékeztet

rabjaiban felfüggesztődik a lineáris elbeszélésmód, s a kihagyások, elhallgatások szövegbeli törései mentén, a tér-és időbeli távolságok érzékeltetésével, erősen metaforizált elbeszélésekben válnak végzetszerűvé a jelenben a múlt történései. Különösen, ha az elbeszélő tartózkodik a direkt véleménynyilvánítástól, s az olvasóra bízva az ítéletalkotás feladatát. Figyelemre méltó a kötetre jellemző modális összetettség is: az ábrázolásmód nem adja át magát teljesen a melankolikus vagy épp tragikus hangvételnek, fontos szerephez jutnak az irónia, ill. a humor nyelvi eszközei is, amelyek nagyrészt az egyes szereplői és befogadói távlatok ütköztetéséből, továbbá az elbeszélő által jó arányérzékkel adagolt, egymás hitelességét érvénytelenítő információkból fakadnak. Emlékeztet a jelenete s kicsinyítő tükre is a regénynek a történelem általi világ- és önmegértés paródiája:

„– A történelemben minden megismétlődik. Ami először tragédia, másodjára vígjáték – jegyzi meg jelentőségteljesen Lenu. Érdeklődő, elgondolkodtató tekintetek fordulnak felé.

– Ezt meg hol hallottad? –kérdi Jolánka.

– Keresztretjvényt fejtettem. Ez volt a megoldás.

– Hm. Bár így lenne! Hisz akkor nekünk most csupa vidámság lesz az életünk. Ki mondta ezt?” (22.)

De a korszakot meghatározó személyi kultusz is nevetségessé válik a visszatérő Rákosi-epizódokban, amelyek a diktátor házasetének kudarcait részletezik. (A szexualitás ábrázolásából viszont talán kevesebb is elegendő lett volna; az ismétlések nélkül is érthető a politikai teljhatalom meglétéből és a férfiúi potencia hiányából fakadó ironikus kettősség.)

Hiányával tüntet viszont az érzéki örömök szövegbeli színrevitelének másik aspektusa: a Krúdy-művek világát megidéző kulináris élvezetek, a hajdani illatok, zamatok, színek elil-

lantak a regényből. Míg korábban a gasztronómiai leírások az idegenséggel való találkozás alkalmához kötődtek vagy a lét élvezetének kitüntetett pillanatai voltak (akár a szibériai nélkülözések közepette is), az evés ezúttal a túlélés eszközüvé silányul vagy épp a féktelen mohóság ábrázolása révén válik nevetségessé.

Az pedig, hogyan, mi módon vészeli át a történet szereplői '56 viharát, bizonyára kiderül majd a folytatásból, hiszen a Szindbád név kötelez: sorsa, úgy tűnik, az ismeretlennel való megküzdés, az ismétlődő útra kelés marad.

Csabai László könyvsorozatának legutóbbi kötete gazdag irodalmi hagyomány s lenyűgöző történeti ismeretek birtokában, mikrotörténelmi események mozaikjaiból alkotja meg az ország múltjának újabb korszakát, mutatja meg annak máig ható traumatikus tapasztalatait.

Szindbád talán megszabadulhatott az őt gyöttrő szellemektől, de a nem is oly távoli történelem világába közvetlenül bevont olvasót nehezebben eresztik a múlt démonai. Ideje a szembenézésnek.

(Csabai László: *Szindbád, a forradalmár*. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 2017, 873 oldal, 5499 Ft)

Hosszú rehab

Simon Adri

Nagy Zsuka *Küllök, sávok* című kötetéről

Ennek a kimondottan szép, bringás fedelű könyvnek a bemutatását egy olyan Nagy Zsuka-vers felidézésével kezdem, amely e

kötetben is helyet kapott, de én már a Veranda Művészeti Csoport irodalmi estjén is hallottam a szerző előadásában, talán 2012-ben. So-

sem felejttem el, lúdbőröztünk, amint olvastunk nekünk az Őszt, ezt az érettgyümölcs-ízű, aranybarna, hihetetlenül nőies kis szöveget (később formálódott verssé a kétségtelenül lírai hangvételű kispróza), melynek utolsó mondata – Zsuka hangján – szinte belém égett: *De én az őszt szeretem*. Öt év telt el azóta, közben Zsuka megírta a *Küllök, sávokat*, közben alighanem elég sok minden történt vele és legtöbbszörrel, de ő még mindig az ősz szereti (ez az ősz sokszor fagyos-sáros novembervég), valamint a biciklizést, biciklizés közben pedig – már ha az ember nem Budapesten bringás, mert ez esetben minden idegszálával a közlekedésben részt vevő többi játékosra koncentrálni – a városi harcos a félurbánus tájba olvadva mindenfélét észrevesz. Autóból csak képernyőt látunk a szélvédőn át, miközben egy dobozban ülünk, kerékpárral utazni ehhez képest dimenzióváltás; az élők és a tereptárgyak karnyújtásnyira közelítik meg a suhanót, aurájába hasítanak, hogy aztán ismét a messzeségbe tűnjenek. Ha a metonímiát tanítanám az iskolában, biztosan e kötet egy sorával szemléltetném: *Régi preszszókból kidobott műanyagszékeken ül a vidék. Érzem az erjedt gyümölcsszagot, amit egy pálinkafőző felől hoz a szél, desztillált télben népdalt dúdol a főzőmester, a kelet-magyarországi lepusztult peremvidéken gyom nőtte síneken lép át a kerékpár, s e tájat csongorok tündék ördögök / boszorkányok lakják megpihenniük színes műanyagszékeken / élnek ahogy tudnak egy ország helyett*. A régió gyerekkoromból otthonos nekem, a hetvenes-nyolcvan-

